

محراب

افلاقی ، اجتماعی ، فلسفی ، تاریخی ، ادبی مجموعہ

شیمدیلک اون بش کوندہ نشر اولنور

مدرجات

اسلام « شیعیلک ، مذاہب و دینی فرقہ لار ، شہزادہ باقی محمد علی مصطفیٰ علیہ السلام
تاریخ مدینتہ کتبخانہ لار طاہر عربی علیہ السلام
اورتا آسیادہ تورکمن « تورکمنلرک دی » حامی ضیا علیہ السلام
شیخ سہروردینک شخصیتی و سچیہ سی یوسف ضیا علیہ السلام
حی بن یقظان « ابن طفیلک فلسفی رومانی » رشید علیہ السلام

مرآب : قدریہ حسین — پروانہ : سیمچہ جمال — رباعی : علی ضیا — برکوکل خاطرہ سی —
ملیجہ نوری — غزل : جمیل رأفت — ہالاک قبری : بحدت رشدی — آنتہ مک اولوی : —
صائم حسین .

فیثاتی ۱۰ غروشد

«الملک والنهر» صنف فيه جماعة منهم ابو منصور عبد القاهر البغدادي
 و ابو الفطر طاهر بن محمد الاسفرائيني و القاض ابو بكر الباقوني
 و ابو محمد علي بن محمد المعروف بابن حزم الظاهري
 و ابو الفتح الامام محمد بن عبد الكريم الشيرازي الطوسي سنة ٥٤٠
 و ترجمته لنوح اخف المصرت
 و كشف الظنون باختصار

اسلام

٥ - ٢ - ٤٦٧

شيعة

مذاهب و ديني فرقه

اسكى ويكى بوتون بويوك دينلر شيعيك، خارجيك كى بر چوق فرقه لره آير يلقدن
 قورتولا مامشدر. بوقانونك تاثيرندن اسلاميت ده قورتولمش دكلدر.

ميلادك (١١٥٣) نده وفات ايدن خراسانى (شهرستانى) لك بوموضوع اوزرينه يازدينى:
 «ملل و نحل» نامنده كى اثرى قلاسيكدر. مؤلف بوراده زمانك بوتون مذاهب و فرقه
 دينيه و فلسفيه سنك منشأ و عقيدة لرني تشرح ايتد كدن صوكرا بونكرى يتمش اوچ فرقه ده
 طويلامشدر.

اسلاميت ده تاسسندن اعتباراً «شيعيك» نامى آلتنده و عجملك تاثيريله بويوك بر
 افتراقه اوغرامشدر. تاريخ كوزيله باقيلنجه بوافراق اساساً ملي و سياسيدر. چونكه بونده
 ديني عوامل بالنسبه تالى بر ماهيته در.

حضرت محمدك قانوننه اتقياده مجبور قالان عجمستان آنجق شيعيك كسوه سى آلتنده
 استقلاله بكنزه بر هويت صاحبي اولاييله جكني تيغن ايدرك بوكا درت الله صاريلى.
 شيعيك، مسلمان اورتودوقسلفندن فى الحقيقه آيريلش بر مذهب دكلدر. آره لرنده كى يكانه
 فرق ديني بر سياست نقطه سيدر.

شيعيله كوره حضرت محمددن صوكرا خلافت (على) بك حقيدى؛ چونكه پيغمبرك
 هم اعموجه زاده سى، هم دامادى و عيني زمانده اسلاميتي ايلك قبول ايدنلردندى. بواعتبارله
 خلافته ايلي اولان بويوكسك شخصيتدى. حال بوكه ابوبكر، عمر و عثماندن صوكرا خلافته
 كتيرلر كدن ماعدا خلافتي ده چارچابوق بر سوء قصدله ختامه ايرديريلشدى. بوتون اولادلى ده

اك مدهش تولوملرله محو ايديلمش ، خلافت غاصب و محتكر لرك آلنه كچمشدی . عربلر طرفدن مغلوب و منهزم ايديلمش اولان عجملر عینی عاقبتنه اوغرایان علی ایله اولادینك دعوا و ماتمی شیعیلك نامی آلتنده بنمسه مشلردی . کورولورکه عجملرك اسلامیتی اك شدتلی بررنك سیاسی و ملی ایله بزه ندرلشدر .

شیعیلر بر چوق حدیثلری رد و قرآن کریمده حضرت علی به عائد آیتلرك اورتودوقسلر طرفدن طی ایدلديكنی ادعا ایدرلر بونكه برابرشعیلك آنجق براءتزال اولوب نه بر خار جیلک ، نه ده بر مذهبدر .

شیعیلکده ذكره و دقنه شایان یالکز بر نقطه واردر . (بابیلک) دنیلن شکل دینی ایله رابطه دار اولان بو عقیده اساسیه اون ایکی امام مسئله سیدر .

شیعیلرك اعتقادینه کوره برنجی امام (علی) . ر . بویوك اوغلی (حسن) ایکنجی امامدر . که پدرینك قتلدن صوکرآ خلافتی معاویه به ترك ایدندر . - اوچنجی امام (کربلا) ده شهید ایدیلن (حسین) در . امویلر و عباسیلر دورنده یاشایوب کاملاً أليم بر موته اوغرایان متباقی طقوز امام (حضرت حسین) احنادیدرلر . عجم روایتنه کوره حضرت حسین ، ساسانیان خانداننك صوك ملی حکمداری اولان اوچنجی (یزدجرد) ك قیزی آلمشدی . ببناء علیه حسینك صلبندن کن اون ایکی امام بر طرفدن حضرت محمدك دیگر طرفدن عجم خاندان قرالیسنك ممثل و وارثلری ایدیلر .

(امام مهدی) تسمیه ایدیلن اون ایکنجی امام صوك امامدر . هر نه قدر (۹۰۴ م) ده تولد یسه ده شیعیلر نظرنده اسرار انکیز بر مدینه ده بر حیات اولوب تکرار ظهور ایتك و عالمده عدالت دورینی آچق ایچون آخر زمانی بکله مکده در .

*
**

اسلام مذهبلی آراسنده اك شایان دقت اولانلری (وهابیلر) له (عبادیلر) در . وهابیلك ، (محمد ابن ابوالوهاب) طرفدن عربستانك (نجد) حوالیسنده تأسیس ایدلمشدر . ابوالوهاب میلادك (۱۶۹۱) نده دوغمش و بر چوق سیاحتلرده بولندقدن صوکرآ همدینلرنده کوردیکی بر چوق خرافه لردن متأثر اولارق اسلامیتك اصلاحی لزومه قانع اولمشدی . وهابیلر کندیلرینه (موحد) متباقی مسلمانلره (مشرك) تسمیه ایدرلر . کله نك اك مطلق معناسیله موحد اولان وهابیلر اولیلره

مربوطیتی تماماً زایدہ رک یالکز (قرآن) ی طائیرلر. بونلرجه قرآن او قویوب آکلا یه بیله جک هر مسلمان عقیده و مذهبنی دوغروندن دوغروییه بو کتاب میندن آمالیدر. حضرت محمدہ آللهک رسولی اولارق حرمت ایدہرلر. بونک خارجنده شرک و خرافہ یه یاقیشہ جق هیچ بر ضرریت قبول ایتمز لر. و هایلر، باقیلیرسه بدرجه به قادار جذری بر مذهب تشکیل ایتشلردر. صوک عصرده عربستانک مرکزنده بر ایمپراطورلق تأسیس ایتک ایستہ دیلر سده ه موفق اولامادیلر. بو مذهب الیوم انحطاطده در و چیقیدینی یرہ منحصر قالمش کیدر. یالکز بعض و هابی میسیونرلری هندستانه جنوبی آسیاده رمقدار مذهبداش قازانه ییلمشلردر. (عبادیہ) یه کلنجہ بونلر نظرندہ لوکس ذوقی بویوک کناهلردندر. یالکز شراب و کئول دکل توتون، موسیقی، رقص، اویون برر کفر و الحاددرلر بکارلق ایسه آرالرنده تماماً ممنوعدر.

عقیده لرینه کوره ضروری و الزم اولان امامدر. حکمدار بر (قریشی) اولمیدر، شو قادار وارکه فضیلتی، و دیندار اولمق، (قرآن) و (سنت) احکامنه مطابق اولارق اجرای حکومت ایتک شرطیله. قرآن، آله کلامیدر و آله طرفندن خلق اولونمشدر. آخرتده کی مکافات و مجازاتلر ایدیدر. آله کوچوک کناهلری عفو ایدہر. بویوک کناهلر عفو اولونه ماز، مکرکه ندامت ایدیلہ. بوتون مسلمانلر آراسنده صیقی تساند رابطه لری واردر. یالکز شریعتک احکامنی نقض ایدن بر مسلمان مدنی و دینی حقوقنی غائب ایدہرک اصلاح حال و ندامت ایدنجه یه قادار دیندا شلرینک تعاون و محبتندن خارج براقیلیر. ایشته عبادیہ مذهبک باشلیجه تعلیماتی بونلردر.

*
**

اورتودو قسقلدن آریلانلر آراسنده اک شایان دقت اولان فرقه (شهرستانی) نک مذکور ائرنده فرق دینیہ و فلسفیہ آراسنده اک باشه قویدینی (معتزله) در.

برکون (عراق) ک بویوک علم کلامجیسی (حسن بصری) [۷۲۸ م] بصرہ جامعده درس ویزرکن بریسی کلوب کندیسنی بولارق شو سؤالی صوریور: «خواجہ افندی، زمانمک مذهبلرندن بری کناه کبائر ارتکاب ایدنلری کافر و جهنملک عدایدیور. دیگر بر مذهبده افعال، ایمانک اجزای اساسیه سندن دکلدر دییه ادعاده بولونیور. بونلرک مسلک لرینه کوره ایمان موجود اولدجه افعال مذمومه بر ضرر ویرم، دیکی کبی افعال حسنه

دخی ایمانسنزلقله مترافق اولورسه بی فائده در . بو موضوع حقنده سزك رایكز نه در ؟ »
 بونك اوزرینه تفکر وتأمله دالان امام حسن دها جوانی بولمادن اول شاگردلرندن
 (واصل بن عطا) [۷۴۸ م] اسمنده بری سوز آلارق : « بکا قالیرسه بویوک کتنام
 ایشله مش اولان بر مؤمن نه یجتلك ، نه ده جهنملکدر دیر ؟ بلکه بونلرک آراسنده کی بر
 زمزمه عائددر . بو آدم جهنملک عبد ایدیه من ؛ چونکه دائماً مؤمندر ؛ بناء علیه مختلط
 بر حاله در . کتنام کبائر دن برنی ارتکاب ایدن کیمسه نه مؤمن ، نه ده کافر در . بلکه
 بونلرک آراسنده بر موقع اشغال ایدر . مؤمن ، بر تعبیر حدوثنادر ؛ کناهکار اولان بو
 ثنایه لایق دکادر . واقعا کناه ارتکاب ایتشددر . بو ، محقق ؛ یالکز اونوتمه ملی که حیاتنده
 دوعرو افعالی ده واردر . فضله اولارق قاچ دفعه « لا اله الا الله ، محمد الرسول الله » دیهرک
 کلمه شهادت کتیرمشدر . اگر کناه کبائر دن برنی ایشله من بر مؤمن ندامت ایتمه دن تولورسه
 أبدی جهنمه مستحقدر ؛ یالکز بوراده ده تام معناسیله کافرلردن دها آز جزا کوره جکدر .
 بو فکرلری دیکله من حسن بصری ، واصل ابن عطانک سکوتی متعاقب کلام مشهور
 حاله کلش اولان « واصل ، بزدن آریلدی » [قد اعتزل عنا واصل] سوزینی صرف ایتشددر .
 ایشته واصل ابن عطانک مذهبی منتسبلرینه ویریلن (معتزله) اسمی بورادن کلشدر .
 شو حاله معتزله نك افتراق نقطه سی کناهکار بر مؤمنک جزای أبدی یه استحقاقی وبالنتیجه
 مطلق معناد کی قضا و قدر الهی بی انکار اولور . معتزله ، بو اساس عقیده یه دها پک
 بویوک احرار پرورلکلر علاوه ایتدیلر .
 جناب حقده هر درلو اوصافی انکار ایدهرک وحدت الوهیتی الی صرح واک اورثینال
 بر طرزده تصدیق ایتدیلر . از جمله (شهرسانی) معتزله نك اوصاف الهیه حقنده آلدقلى
 وضعیتی شویله تعریف ایدیور : « الله أزلی وابدیدر ؛ بو أزلیت وابدیت ، جوهرینک
 سحیه ذاتیه سی اولوب جناب حقک ماهیتدن آری اوله رق أزلی صفاتی یوقدر . جناب حق ،
 کنديسنده اوصاف ازلیه حالنده موجود بر معرفت و قدرت و حیات اعتباریه دکل ، بلکه
 ماهیتی اعتباریه علم مطلق ، جوهری اعتباریه حی و قادر در . معرفت ، اقتدار ، حیات ،
 جناب حقک جوهر و ماهیتک بر جزئیدر ؛ بو اوصاف اولوهیتک أزلی وصفلى عد
 ایدیلیرسه بر چوق ازلی وجود موهوملر میدانه چیقاریلش اولور . « نیته کیم واصل ابن
 عطا : « اللهم ياننده ازلی بر وصف تصدیق ایتک ایکی ، الله تصدیق ایتکه مساویدر . »
 دئیور .

جناب حقہ قضا و قدر بشرک عقلی تلقینی بوتون معتزلی لڑک تلقیلرندہ مشترک براساسدرہ
 کلام الہی مخلوق قدر ؛ مخلوق اولدیغنه کوزمده حرفلر وصدالرله افاده ایدلمشدر :
 ایشته معتزله نك دیگر عمدہ سی . بو عمدہ نك تطبیقاتی ده قرآنك بشری بر کتاب اولمایى درہ
 معتزله دن « المزدار » : « قرآنك غیر مخلوق اولدیغنی تصدیق ایتمك بونك ده الله کبی ازلی
 اولدیغنی تصدیق ایله مکدر ، بو ایسه بالنتیجه ایکی الله تصدیق ایتمکه مساویدر بناءً علیه
 قرآنك ازلیتندن بحث ایتمك حقیقی بر کفر در . « دیور . قرآن ، عقل بشرک محصولیدر
 و عمومیتله مجازی بر صورتده تفسیر ایدیلریدر . اخروی مکافات و مجازاتلر ایسه معنوی
 بر معناده آلینالیدر . بو صورتله معتزله ابدی مجازاتی انکاره قادر وارمقده و جنتده
 جناب حقك مادی بر رؤیتی اولمایه جغنی سویله مکده درلر .

انسان، معرفت الله کندي عقليله دوغرودن دوغرويه واصل اولاييلير معتزله ألوهيتك
 انسانه بکزمه چك صورتده هر درلو تجسد و تصوري رد ایتمکده درلر فلاح و نجات
 طریقتی بولمق و آ کلامق ایچون انسانك وحیه احتیاجی یوقدر ؛ بو فکری یالکز عقليله
 بولاييلير بومبادیدن چقان نتیجه انسانك کندي افعالنده مختار اولدیغیدر . حسن ایله قبح
 یعنی اییلک ایله کوتولکك تفريق و تنویری عقل سایه سنده ممکن اولمشدر ؛ عقل اولمادن
 بونلر معلوم دکلدی .

معتزله نك بواحرار پرورلکی سیاست حکومته قادر اوزانیوردی . مثلاً اورتودوقس غننه سنه
 کوره (امامت) تعیردیکرله (خلافت) قریش قبیله سندن و حضرت محمدك اخفادنن
 اولانلره خاص اولمالیدر . معتزله ایسه هیچ ده بورأیده دکادر . (مسعودی دینورکه :
 « معتزله صفت خلافتك ملتك سربست انتخابيله اکتساب اولماسی قاعتنده درلر اونلره
 کوره جناب حق ورسولی هیچ برخلیفه کوسترمه دکاری کبی مسلمانلر بورأیلرینی صورت
 مخصوصه ده توصیه و اشارت ایدیلن بر آدمك اطرافنده طوبلامادیلر ؛ انتخاب یالکز ملته
 مؤدوعدر . کندي وکیلنی اعضاسی آراسندن انتخاب ایتمك یالکز ملتك حقیدر ؛ ملت
 آنحق بو صورتله انتخاب ایتدیکی کیمسه یه قوه اجراییه ده وکالت بخش ایده : بونی بخش
 ایدرکن وکیلک قریشیلردن ویا دیگر مسلمانلردن اولوب اولماسیله اصلاً مقید اولماز .
 الویرکه اخلاق وایمان صاحبی اولسون ؛ بواوصاف موجود اولدقن صوکرانمشا و سائر
 ملاحظه لر نظر اعتباره آلینماز . »
 معتزله نك بونظری و عملی عقلجیلنی کونك برنده حکومتك ولایتی طرفندن خوش

کورولمه یوب تصدیقه اوغرایه جفی آ کلاشیلمیایه جق برشی دکلدرد. واقعا عباسی خلیفه لرینک برقاچی وبالخاصه (مأمون) زماننده معتزله کوزده بولوندیله . معلومدرکه (مأمون) [۸۲۷ م] قرآنک مخلوق اولدیغنی رسماً اعلان ایتمشدی . فقط خلیفه (متوکل) سیاسی، سبیلر دولایسیله [۸۴۷] نصوص قرآنیه نک ابدیتی اعلان ایدهرک اورتودوقسهره باغلاندى . ومعتزله منسوبلرینی بربرر محکمه لره سوق ایتدی . بونلرک کیمیسى حبس کیمیسى اعدام ایدلایلر . بوانلرده اعتزالدن ایشکیللنمک اودرجه یه وارمشدی که اکثر علم کلامچیلر وحقی اورتودوقس اولدیغنده شبهه اولمیان (بخاری) بیله سوء ظنه اوغرا دیلر مسامحه سزلنمک بودرجه سی قارشیسندنه معتزله بردها بلنی دوغرو لته مادی ؛ واقعا برمدت دهها برقاچ کزیده ادم طرفندن تعلیمنه دوام اولنه بیلیدیسه ده کیت کیده آزاله رق نهایت (۹۳) نجی عصر میلادیده تماماً سونوب کیتدی .

معتزله دن (زحمشری) کی مشهور متفکر ، کلامیاتجی و اخلاقی یوکسک ممثللر یتیشدی . بویوک ادامک یاشادیغی زمانه نسبتله سویله دیکی بوالماس سوزلر چوق شایان دقتدره « دیننده شو ویا بومنبعدن کن غننه لرله اکتفا ایتمکسزین علمک سنجاغی آلتنده یورو ! » دارالفنون روحیات مدرسی

مصطفیٰ شکیب

بیتمدی

ادبی

سراب

۹

صایسز عصرلردن بری وارلنی فسونکار آلرینه آلمش اولان بر « عدم » وارددرکه بو، آسمانک صداسیدر واوکا « سکوت » دیرلر . سکوت ، خاطرله لرله دولو اوپله بریوقلقددرکه ؛ ماضینک بتون اسرار سیفاهی آراسنده اهتزازه کلیر و انسانی ، مقاومسوز لساننک سحر بیانیله مقتون ایدر . سکوت ، وایلا وفغانلرله دولو بر موسیقیدرکه کوکل ، بو عصر دیده اثیرک احتوا ایتدیکی شکایت نغمه لرینی دیکله مکدن متأثر اولور .